

## Cesta badatele za informacemi aneb pohled na regionální archivy v dnešní době



Monika Štúrová

Archivy jsou pro badatele zásadní a nepostradatelné. Získávání a objevení informací, materiálů, zdrojů, pramenů, zachycení historie. Na přednáškách taneční historiografie jsme často slyšeli historiky o tom, co vše je možné v archivu najít. Příběhy badatelů popisující tuto zajímavou a vzrušující činnost plnou překvapení a nacházení nerozmanitějších „pokladů“ dokládaly, jak taneční teoretici i vědci v archivech v minulosti proseděli celé dny. Hledali informace na cedulích, opisovali programy, snažili se nalézt co největší množství pramenů a poskládat tak co nejrůznější obrázek, mozaiku historie.

Plna badatelského nadšení vydala jsem se v letech 2018, 2019 a 2020 i já napříč archivy v regionech z důvodu přípravy mé disertační práce na téma *České baletní umění mezi lety 1960 a 1989*. Samozřejmě, že archivy nebyly jediným zdrojem, na který jsem při zkoumání zaměřila pozornost. Byly však pro mě největším překvapením. Tyto instituce totiž v České republice v mnoha ohledech v posledních letech zaznamenaly pokrok a vývoj. Situace a doba se změnily. Mladá, nová generace badatelů s sebou nese také odlišné vnímání. Co bylo ještě nedávno zcela zásadní pro získání jakýchkoli podložených informací – tedy navštívit divadelní archiv osobně – dnes může být někdy pro historiografické nováčky až „ztráta času“. Představa brouzdání archivem a nacházení pokladů je velmi romantická, ne však zcela reálná. Důvod je jednoduchý. Některé specializované archivy působící při divadlech začaly digitalizovat své sbírky a fondy. V těchto případech jsou informace opravdu pečlivě a přehledně zpracované, tříděné a popsány. Lze se v nich dobře orientovat z pohodlí domova, kde člověk není omezen časem, baterií v notebooku či kručícím žaludkem. Naopak mnoho archivů pod obecní či krajskou samosprávou k digitalizování přistupuje pomalu a jaksi opatrně. Je pochopitelné, že okresní, městské a podobné archivy mají natolik obsáhlé sbírky, že právě můj předmět zájmu, tedy historie místního baletního souboru, není středem jejich pozornosti.

Nelze nezmínit, že archivy se řídí přísnými zákony, a čemu se kdysi nepřikládala důležitost, to je dnes zcela zásadní. Zákon č. 499/2004 Sb., paragraf 37 (1), uvádí: „K nahlížení v archivech jsou přístupné jen archiválie starší třiceti let, není-li dále stanoveno jinak, a všechny zveřejněné archiválie.“

Není tedy možné předložit dokumenty mladší třiceti let. Studovat proto nedávnou historii, konkrétně poslední třicetiletí, je téměř nereálné. Alespoň tedy za pomoci archivů. Samozřejmostí je také pečlivě dodržování zásad ochrany osobních údajů. Bohužel však

někdy personál raději preventivně neposkytne zájemci žádný materiál, než aby musel pracně zkoumat, co složky obsahují.

Nejen proto bych, možná i pro mé následovníky, ráda v tomto textu nabídla jistý vhled do cesty, kterou jsem prošla, a také stručné informace, co lze k tématu mé připravované disertační práce – *České baletní umění mezi lety 1960 a 1989*, v archivech nalézt.

Na úvod si dovolím zmínit zkušenost kolegy doktoranda Ladislava Beneše, který se zabývá významnými osobnostmi české taneční scény konce 19. až 1. poloviny 20. století a problematikou soukromých tanečních škol v meziválečném období: „Věc, se kterou jsem se postupem let jako student setkával, byla míra ochoty a vstřícnosti přímo se odvíjející od výše a počtu titulů před a za mým jménem – zatímco v současné době *doktorand* funguje při komunikaci s archivy často jako kouzelná formulka, v době *DiS*. bývala ochota pomoci výrazně vlažnější.“

### **Fyzická návštěva archivu aneb touha po nalezení „perly“**

Většina kamenných divadel v České republice má po svém boku vlastní specializovaný divadelní archiv, který jim určitou formou zpracovává a uchovává důležité dokumenty a doklady o uměleckém dění. Vnímala jsem zřetelné rozdíly v chodu jednotlivých divadelních archivů; rozdílná otvírací doba, jiné podmínky pro badatele, nicméně ve všech případech spousta nutné byrokracie. Personální obsazení vždy dávalo archivu tvář a charakter, které se projevovaly již při výchozí komunikaci a všech dalších domluvách a konzultacích potřebných před každou návštěvou. Někde probíhaly lehce přes e-mail, jinde bylo nutné složitě telefonovat, pouze v konkrétních hodinách. Bohužel s některými pracovníky nešlo navázat komunikaci přes internet, což proces velmi zpomalovalo, někdy i znemožňovalo. Na druhou stranu jsem se setkala ale i s velmi vstřícným jednáním, se zájmem o mou práci a snahou mi maximálně pomoci.

Divadelní archivy obsahují mnohé cenné informace k mému výzkumu, zejména programy, výstřižky z tisku či fotodokumentaci. Abych však dokázala pochopit složitou dobu, jíž se zabývám, a provoz divadla v ní, potřebovala jsem získat pro svůj výzkum a potažmo disertační práci informace internějšího charakteru. Ne vždy jsem v divadelním archivu dostala kontakt na další vhodné instituce. Ukázalo se, že v mnoha případech neexistuje potřebné propojení mezi zařízeními, která spravují tak podobné fondy. Bylo tedy nutné nejprve se zorientovat ve spleť a rozsáhlé síti ústavů, archivů a muzeí a vytipovat ty, ve kterých bych mohla nalézt důležité a relevantní informace. Nižte shrnuji, co jsem vypátrala v archivech měst, obcí a krajů, v nichž ve zkoumané době působil baletní soubor.

**Baletní soubor Národního divadla Brno**

**Moravský zemský archiv v Brně** (Palachovo náměstí 723/1, 625 00 Brno, <http://www.mza.cz/>) – fond Státní divadlo Brno (1945–1960)

Archiv je velmi obsáhlý, nezahrnuje ale žádné doklady k činnosti divadla po roce 1960.

**Archiv města Brna** (Magistrát města Brna, Dominikánské nám. 196/1, 601 67 Brno, <https://www.brno.cz/sprava-mesta/archiv-mesta-brna/>)

Na můj přímý dotaz personál odpověděl, že materiály Národního divadla Brno po roce 1945 byly ponechány ve spisovně NdB – jinými slovy již neexistuje nic víc, než co se zachovalo tam. Po dalším bádání mi ale ze samotného divadla bylo řečeno, že nic jako spisovna neexistuje. Je tedy otázkou a jistě zajímavým tématem pro další detektivní práci, kam se materiály ztratily.

**Baletní soubor Národního divadla moravskoslezského**

**Archiv města Ostravy** (Špálova 19, 702 19 Ostrava-Přívoz, <https://amo.ostrava.cz/>)

Archiv není z mého pohledu příliš tříděný a zpracovaný. Kartony obsahují dohromady informace o všech divadelních souborech – činohře, opeře i baletu. Zájemcům je možné předložit pouze některé dokumenty již nežijících osob. Mezi materiály, které zde lze najít, patří korespondence s ředitelem, fotografie stavby divadla, pracovní řád, všeobecné informace o mzdách, programy představení a další. Na tomto místě jako jediném jsem pro studium potřebovala povolení a podpis mého školitele.

**Baletní soubor Divadla J. K. Tyla v Plzni**

**Archiv města Plzně** (Archiv města Plzně, Veleslavínova 19, 306 32 Plzeň, <https://amp.plzen.eu/>)

Tato instituce uchovává velké množství archiválií a dokumentů k divadlu J. K. Tyla, bohužel však jen velmi malá část se týká mého předmětu zájmu, baletního souboru. Obsahem složek a kartonů je běžná korespondence, korespondence s ředitelem, zprávy z představení aj.

**Baletní soubor Moravského divadla**

**Státní okresní archiv v Olomouci** (U Husova sboru 10, 771 11 Olomouc, [http://www.archives.cz/web/soka/olomouc/o\\_archivu/](http://www.archives.cz/web/soka/olomouc/o_archivu/))

Obvyklému problému, tedy nedostatečně tříděným složkám, kdy materiály všech divadelních souborů tvoří společné kartony, se badatel ani zde nevyhne. Informací o baletu lze, podobně jako v Ostravě či Plzni, nalézt oproti činohře, opeře i operetě naprosté minimum. Mezi materiály, které jsou zde k dohledání, patří informace o externích spolupracovnících, vnitropodnikové informace, všeobecné informace o mzdách, korespondence atd. Zajímavé informace byly ty o zájezdech, ať v Československu, nebo v rámci družebních styků v zahraničí.

### **Baletní soubor Jihočeského divadla**

**Oblastní archiv v Třeboni** (Státní oblastní archiv v Třeboni, Husova 143, 379 01 Třeboň, <https://www.ceskearchivy.cz/>)

Tento archiv obsahuje fondy Jihočeského divadla. Po dlouhé cestě ale bylo zklamáním, že se zde nacházela pouze jediná složka dosud zpracovaného materiálu. Je řešena přehledně, abecedně i chronologicky. Obsahuje: jubilea, návrhy na vyznamenání, žádosti o angažmá, repertoár, uměleckou a profesní činnost – vše se týká pouze 50. a 60. let 20. století. Podle informací získaných od personálu obsahuje Oblastní archiv v Třeboni další materiály, bohužel v době mé návštěvy v roce 2019 nezpracované, a ty nelze badatelům předkládat.

### **Baletní soubor Slezského divadla v Opavě**

**Zemský archiv Opava** (Březinova 6, 746 22 Opava, [http://www.archives.cz/web/soka/opava/o\\_archivu/](http://www.archives.cz/web/soka/opava/o_archivu/))

Fond je veden pod názvem: *Slezské divadlo Zdeňka Nejedlého*. Je velmi obsáhlý, k nahlédnutí jsem dostala osmnáct kartonů nezpracovaného materiálu. Ne všechny kartony ale nakonec obsahovaly léta, která zkoumám. Stejně jako v předchozích institucích archiv nerozlišoval jednotlivé soubory, a proto se zde opět sice nacházelo značné množství informací, o baletním dění však minimum. Prozkoumaný materiál zahrnoval plány představení, ekonomický rozbor, korespondenci, repertoárový přehled, rozbor hospodaření a několik čísel tiskovin *Divadelní listy*, *Přestávka*, *Zpravodaj*.

### **Baletní soubor Divadla F. X. Šaldy**

**Státní okresní archiv Liberec** (Vilová 339/24, 460 10 Liberec, <http://www.soalito-merice.cz/soka-liberec/>)

Do tohoto archivu přemístil v roce 2019 divadelní archiv veškeré své materiály. Z toho důvodu mezi dostupný materiál patří z velké části zejména programy a fotografie. Archiv disponuje zhruba 12 kartony nezpracovaného, neveřejného a netříděného materiálu.

### **Baletní soubor Severočeského divadla v Ústí nad Labem**

**Archiv města Ústí nad Labem** (Hrnčířská 65/2, 400 01 Ústí nad Labem, <https://www.usti-nad-labem.cz/cz/uredni-portal/sprava-mesta/magistrat/odborny-oddeleni-archiv-mesta-usti-nad-labem/>)

Kartony v archivu jsou tříděné logicky s nadpisem obsahu na jednotlivých složkách. Bohužel je archiválií poskromnu. Nalezla jsem celkem tři kartony obsahující relevantní informace, v dalších pěti se nacházelo periodikum *Ústecké přehledy*. Archiv obsahuje programy, rozbor činnosti a hospodaření, počty představení a korespondenci.

**Státní okresní archiv v Litoměřicích** (Kamýcká, 412 01 Litoměřice, <http://www.soalitomereice.cz/litomereice-kamycka/>)

Druhým místem, kde lze zkoumat materiály obsahující informace o divadle v Ústí nad Labem, je Státní okresní archiv v Litoměřicích. Kartony obsahovaly také zmínky o dalších scénách – Most, Teplice, Loutkové divadlo, Kladivadlo a Liberec. Jsou uspořádány přehledně, bohužel o baletní složce se zmiňují minimálně. Obsah je tento: úprava sítě divadel v Severočeském kraji, zprávy a dokumenty, směrnice a pokyny, organizační a pracovní řády divadel a SSO, sloučení divadel, konsolidace, směrnice pro sestavování dramaturgických plánů.

Po uskutečněných návštěvách jsem vnímala stav, ve kterém se tyto „velké“ archivy nacházejí, jako nevyhovující. Zarazilo mě, jak rozdílná péče a pozornost jsou jednotlivým institucím a sbírkám věnovány. Nepochybně by bylo velmi užitečné roztrdit divadelní sbírky a fondy podle jednotlivých souborů. Nalézt v obsáhlých složkách činohry, opery a operety aspoň malé zmínky o baletním souboru, to je jako hledat jehlu v kupce sena – ač kvůli kontextu je určitě dobré vidět vše. Uvědomuji si, že by na to bylo potřeba mnoho šikovných rukou, a nejsem si jistá, zda je ochota právě do uměleckých fondů investovat čas i finanční prostředky. Napadá mě otázka, zda není naopak chyba v badatelích, kteří v současné době vybízející k tomu, aby si člověk vše rychle našel a zjistil a nečekal na informace, nejsou ochotni pracně hledat v zaprášených archivech a trávit hodiny v naději, že naleznou aspoň střípek potřebných informací. Poháněna zvědavostí, jestli jsem pouze já „Alenkou v říši divů“, rozhodla jsem se udělat anketu mezi dalšími mladými tanečními vědci.<sup>1</sup> Názory a pocity se lišily, například Ladislav Beneš se proti nezpracovaným sbírkám nestaví: „Jako badatel uznávám archivní pomůcky a detailně zpracované katalogy jako nesmírně užitečnou věc urychlující práci a poskytující možnost jít do fondů takřka najisto, na druhou stranu, jestliže člověk provádí primární výzkum a chce se zabývat dosud málo zpracovanými, ne-li úplně opomíjenými tématy, znamená pro něj *nezpracovaný* fond na jedné straně více práce, ale na druhé straně také výrazně vyšší šanci na nalezení *doposud neobjevených materiálů*.“ Činností tanečních historiografů je mimo jiné také práce s různými pozůstalostmi, jejich zkoumání a třídění – probírání se krabicemi v archivu je tedy může na podobnou práci alespoň připravit.

### **Studium z tepla domova – digitalizované sbírky**

V průběhu svého bádání jsem si uvědomila, jak bylo zmíněno v úvodu, že mnoho archivů uvádí cenné informace již aspoň nějakou formou na internetu, a proto účelnost jejich osobní návštěvy začíná být v některých případech diskutabilní. Archivy krajské a obecní samosprávy mají téměř všechny přístupné on-line vyhledávání ve fondech. Badatel tak může

<sup>1</sup> Uvedené rozhovory s tanečními vědci probíhaly v průběhu roku 2020.

na dálku zjistit aspoň zhruba, co ho při návštěvě čeká, nicméně nemůže si už prohlédnout samotný obsah. Zato u některých divadelních archivů, které disponují zejména programy, informacemi o umělcích a fotodokumentací, se ukázalo, že jejich návštěva často může mít menší smysl než hlubší rešerše na internetu. Repertoár divadel, který ještě nedávno mnoho hodin opisovali taneční vědci ručně, je nyní kompletní a dostupný během pár vteřin a kliknutí. Příkladem toho je například divadelní archiv Národního divadla Brno (<http://www.ndbrno.cz/modules/theaterarchive/?h=inscenation>). Pracovnice archivu Markéta Ňorková<sup>2</sup> potvrdila: „Systematicky archiv digitalizujeme. V současnosti je kompletně digitalizováno období 1884–1945 a 1999/2000 do současnosti. Roky 1945–1999 zpracováváme. On-line je k dnešnímu dni přístupný repertoár za období od 1893/1894 do současnosti.“ Brněnský divadelní archiv spravuje také své vlastní stránky na sociální síti <https://www.facebook.com/ndbArchiv/>, kde informuje například o výročí umělců či připomíná nejrůznější inscenace.

On-line archivem disponuje také Národní divadlo moravskoslezské v Ostravě (<https://www.ndm.cz/cz/archiv/>), lze zde nalézt informace k jednotlivým premiérám, personální obsazení realizačního týmu či nespočet fotografií. V Ostravě vznikl rovněž projekt Ostravský divadelní archiv, ke kterému koordinátorka projektu Tereza Osmančíková dodává: „Ostravský divadelní archiv se zabývá historií všech ostravských divadel a cílem je databázi dostupnou na webových stránkách [www.divadelniarchiv.cz](http://www.divadelniarchiv.cz) průběžně doplňovat – s tím je velmi intenzivně spjatá digitalizace materiálů, které ovšem předchází samotný proces třídění, popisování fotografií, dohledávání repríz v dobovém tisku, ověřování inscenačních týmů apod. Ten proces je samozřejmě velmi obsáhlý, ale cílem je zajištění maximálního množství informací o inscenacích a digitalizace materiálů s nimi spojených, a tudíž pochopitelně i záchrana už chátrajícího materiálu (zejména negativů, novinových výstřižků, fotografií). [...] Postupně chceme databázi rozšiřovat o programy, novinové recenze, návrhy kostýmů a scén, ale vše postupně. Nyní je tedy hlavním krokem doplňování fotografické databáze k inscenacím.“ Také zde je snaha nabídnout široké veřejnosti i odborníkům stručné články a příspěvky prostřednictvím hojně navštěvované sociální sítě (<https://www.facebook.com/ostravskydivadelniarchiv/>).

Zajímavou zkušenost jsem prožila v Jihočeském divadle. Na můj dotaz ohledně možné návštěvy archivu v roce 2019 mi pracovnice marketingu přímo doporučila pouze návštěvu webových stránek <https://www.jihoceskedivadlo.cz/archiv> s tím, že samotný archiv je ve velmi špatném stavu. Archiv jsem ale přesto navštívila osobně a zjistila, že tomu tak opravdu je.<sup>3</sup> Fyzicky v něm téměř nebylo možné bádát. On-line archiv, který je velmi kvalitně zpracovaný, představila Gabriela Veselá: „K elektronickému archivu se přistoupilo v rámci modernizace/digitalizace komunikačních kanálů divadla, praktičností

<sup>2</sup> Rozhovory s osobami z archivu a marketingu divadel probíhaly v roce 2020.

<sup>3</sup> V roce 2020 byly z důvodu protipovodňových opatření všechny dochované tiskoviny divadla přemístěny do Státního okresního archivu města České Budějovice.

a snadnější přístupnosti pro badatele. Důvodem k vytvoření elektronického archivu byly také chybějící prostory vhodné pro bezpečné umístění archiválií – původní sklad archivního materiálu zasáhly povodně v roce 2002. [...] Je v něm k nalezení seznam divadelních sezon s premiérovými inscenacemi a pořady od roku 1945 a postupně je doplňován o informace a materiály z tištěného archivu. Dohledatelný je také jmenný seznam všech ředitelů divadla od roku 1919, uměleckých šéfů souborů od roku 1945 a umělců, kteří byli v JD zaměstnaní nebo s JD spolupracovali. Do elektronického archivu od roku 2010, kdy byl spuštěn, automaticky spadají všechny premiérové inscenace a produkce Jihočeského divadla, hostující představení v JD, inscenační plakáty, fotografie, obsazení, anotace a mediální i divácké ohlasy na divadlo, inscenace i umělce. U umělců lze také dohledat, v jakých inscenacích během jejich angažmá v JD účinkovali.“ Podle vyjádření Gabriely Veselé se elektronický archiv těší velké návštěvnosti. Dobré ohlasy získal také u novinářů, kteří v něm dohledávají informace k tvorbě článků a rozhovorů s umělci.

Názory mých kolegů na on-line archivy jsou velmi pozitivní. Čerstvá doktorka taneční vědy Zuzana Rafajová, která zkoumala baletní repertoár 19. století, zmínila: „Jsem přesvědčená, že digitalizací mohou archivy dostat své materiály k mnohem širšímu spektru badatelů, kteří nejsou omezeni místem, časem ani prostorem.“ Velkou výhodou digitalizace je tedy nepochybně možnost bádání odkudkoliv a kdykoliv. Se studiem bez omezení místem a časem má zkušenosti i doktorandka Natálie Erbesová, jež se v současné době věnuje mapování českých tanečnicků, kteří v době moderny působili ve Francii: „Když jsem začala pátrat po českých tanečnicích ve Francii, velkou oporou mi byla a stále je webová stránka gallica.bnf.fr, kde má badatel k dispozici nepřeborné množství materiálů, které může studovat z pohodlí domova. Dostupnou on-line platformou specializovanou výhradně na tanec je pak mediatheque.cnd.fr provozovaná Centre national de la danse.“ Doktorka Petra Dotlačilová, která při zkoumání tanečních kostýmů strávila mnoho času v tuzemských i zahraničních archivech, připomněla další komplikaci, se kterou se potýká nejméně jeden historik: „Digitalizace nám hodně usnadňuje život, protože bádání v archivu může být náročné, často z důvodu krátké otevírací doby. Nejhorší je, když je otevřeno obden, například v pondělí a středu či úterý a čtvrtek. Pro badatele, co v místě nežije, to znamená plné náklady na ubytování, ale polovinu výzkumného času.“ Zároveň ale doplnila druhou stranu mince: „Nevýhodou digitalizace je například to, že se stane argumentem archivu pro to, že badateli materiál neukážou ve fyzické podobě. Pro mě je to naprosto klíčové, protože při blízkém zkoumání papíru či zadní strany obrazu se člověk leccos dozví.“ S tímto tvrzením souhlasím. Proto bych ráda podotkla, že i přes všechny výše zmíněné výhody digitalizace a on-line vyhledávání se i tak badatel rád dotkne fondů vlastníma rukama a doufá, že se přeci jen podaří vybádat jakousi „perlu“, informaci, o které dosud nikdo neslyšel.

Jsem vděčná za svou zkušenost: díky archivům jsem mohla pochopit mnoho souvislostí, postupně se mi otevíraly stále další a nové cesty a možnosti bádání. Učila jsem se ptát a snažila se třídit obsáhlé informace, abych z nich vytěžila maximum v relativně krátkém

čase, který jsem nad nimi mohla strávit. Kvůli těmto a mnoha dalším věcem a zážitkům se studenti i dnes rádi toulají archivy a nasávají vůni starých věcí a atmosféru doby jejich vzniku.

Historie je něco, na čem stavíme, je základem naší společnosti. A postupná digitalizace archivů může proběhnout dobře pouze tehdy, pokud budou samotné archivy systematizovanější. Bylo by skvělé, kdyby se z nich staly moderní studnice informací čekajících na vytěžení a službu národu. Bylo by skvělé, kdyby se na archivnictví pohlíželo jako na atraktivní obor, který by přilákal k zaměstnání více mladých lidí, svěží vítr, který by přivál myšlenky, jak studovat historii i v následujících dekádách 21. století.

Tento text vznikl na Akademii múzických umění v Praze v rámci projektu „České baletní umění mezi lety 1960 a 1989“ podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2018 a 2019.